

PORTULANI I IZOLARI

prilog ujednačivanju znanstvenog nazivlja u kartografiji

Istražujući našu stručnu literaturu često nailazimo na neujednačeno znanstveno nazivlje. Takav je slučaj i s označivanjem pojedinih vrsta pomorskih karata, čije nazive u našoj literaturi susrećemo u više oblika. Ovaj je članak pokušaj da se objasne pojmovi portulan i izolator, pojašnjavanjem njihove etimologije, pridonose ujednačivanju znanstvenog nazivlja u kartografiji.

PORTULAN / PORTOLAN (lat. portus = luka; tal. porto = luka)

Portulani su rukopisne pomorske karte koje se pojavljuju početkom 14. stoljeća. Njihova je pojava povezana s pojavom i upotrebom kompasa u pomorstvu. Crtani su na koži ili pergamentu u vrlo živim bojama. Popraćeni su uputama za plovidbu i posebnim tablicama za računanje pozicije broda, te nizom podataka o lukama i obalama, a katkad i astronomskim kalendarom. Karakterizira ih mreža kompasnih linija – vjetrulja ili rumba, pomoću kojih se plovilo. Portulani imaju preteče u antičkim periplusima za koje se pretpostavlja da su osim opsežnih opisa obala, luka i drugih uputa za plovidbu mogli sadržavati i neku vrstu kartografskog prikaza. Najpoznatiji centri za izradu portulana nalazili su se na Balearima, te u Genovi i Veneciji, tadašnjim pomorskim središtima.

Za označivanje te vrste pomorskih karata P. Matković (1897) najčešće upotrebljava izraz pomorska ili brodarska karta, a vrlo rijetko i portolan. I. Kreiziger (1976) rabi naziv portolanska ili kompasna karta, dok kod M. Markovića (1974, 1993) nalazimo izraz portulan ili portulanska karta. P. Lovrić (1988) pak upotrebljava izraz portulan, ali uz njega u zagradi navodi i oblik portolan. U stranoj ga literaturi najčešće nalazimo kao portolan ili portolano (Kretschmer, 1909; Tooley, 1979; Lago, Rossit, 1981).

Portolan je tudica koja je u hrvatski jezik ušla iz talijanskog, ali je izvorno latinskog podrijetla. Naime, tudice ne preuzimamo uvijek neposredno iz izvornog jezika, već često i preko jezika posrednika, u ovom primjeru talijanskoga (Babić, Finka, Moguš, 1995). Portulan potječe od latinske riječi portus = luka, пристаниште (Žepić, 1991), a iz nje je izveden i naziv za tu vrstu pomorskih karata, koji u izvornom obliku glasi portulanus (Belostenec, 1740). Usvajajući tu tudicu i prilagođavajući je hrvatskom jeziku odbacuje se nastavak *us*, pa dobivamo izraz portulan (Babić, Finka, Moguš, 1995).

Portolan(o) je talijanski oblik navedenog naziva, a dolazi od riječi porto = luka. I danas Talijani tom riječju označavaju različite pomorske priručnike (Deanović, Jernej, 1993). Dakle, portulan je latinski oblik, a portolan talijanski oblik navedene riječi. Zanimljiv je podatak da i Španjolci, uz Talijane najpoznatiji majstori portulana, upotrebljavaju izraz portulano (Vinja, 1991).

U svim takvim situacijama, navodi pravopis, izgovor i pisanje tudica u hrvatskom treba prilagoditi jeziku iz kojega riječ potječe, a ne onom iz kojega je primljena, tj. jeziku posredniku (Babić, Finka, Moguš, 1995). Slijedeći to pravopisno pravilo dolazimo do zaključka da bi u hrvatskom jeziku pravilnije bilo rabiti izvorni, latinski oblik te riječi – portulan. S obzirom da je u stranoj literaturi češći talijanski oblik, pravopis dopušta i oblik

jezika posrednika. U tom se slučaju on navodi u zagradi iza riječi portulan ili se pak navodi samostalno, s oznakom da se radi o talijanskoj riječi – (tal.) portolan(o).

IZOLAR / ISOLAR (lat. insula = otok; tal. isola = otok)

U kartografskom upoznavanju obala i otoka posebno mjesto zauzimaju izolari. To su pojedinačne karte ili zbirke karata na kojima, uz prikaze užeg obalnog prostora, dominiraju prikazi otoka. Javljaju se početkom 15. stoljeća, izrađeni u tehnici drvoreza, a kasnije i bakroreza. Za razliku od portulana, koji prikazuju veća prostranstva u sitnijem mjerilu, izolari najčešće prikazuju pojedine primorske gradove, luke i otoke. Izrađeni su u obliku veduta, u aksonometriji ili perspektivi. Takav napredak u kartografiji omogućen je razvojem grafike koja upravo u to doba doživljava svoj epohalni procvat (Marković, 1991). Upravo zbog te svoje karakteristike izolari pružaju izobilje podataka koje ostali kartografski prikazi sitnijih mjerila ne bilježe, pa imaju posebnu vrijednost kao izvor podataka za proučavanje obala i otoka.

Naziv za tu vrstu pomorske karte u našoj je literaturi također jezično neujednačen. Najčešće susrećemo oblik isolar (Lovrić, 1988; Marković, 1971, 1993). Pandžić (1988) i Kozličić (1995) upotrebljavaju naziv izolari, dok Kreiziger (1976) rabi talijanski oblik – isolario.

Ta je tudica u hrvatski jezik ušla iz talijanskog jezika. Korijen joj je u talijanskoj riječi koja je latinske provenijencije (lat. insula → tal. isola = otok), iz čega je izveden i oblik isolario (Žepić, 1991; Deanović, Jernej, 1993).

Po pravilima hrvatskog pravopisa sve tudice koje nisu vlastita imena (opće imenice, pridjevi, prilazi) pišu se prema izgovoru jezika iz kojeg potječu. Budući da se navedeni pojam u talijanskom jeziku čita [izolar(io)], lako dolazimo do zaključka da se ta tudica u hrvatskom jeziku piše i čita izolari (Babić, Finka, Moguš, 1995).

LITERATURA

- Babić, S., Finka, B., Moguš, M. (1995): Hrvatski pravopis, Školska knjiga, Zagreb.
- Belostenec, I. (1740): *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium*, Typis Joannis Baptistae Weitz, Zagrabiae, 1740, sv. 2, str. 936.
- Deanović, M. i Jernej, J. (1993): Talijansko-hrvatski rječnik, Školska knjiga, Zagreb.
- Kozličić, M. (1995): Atlas – Kartografski spomenici hrvatskoga Jadrana, AGM, Zagreb.
- Kretschmer, K. (1909): *Die italienische Portolane des Mittelalters*, Berlin, 1909.
- Kreiziger, I. (1976): Kartografija, Pomorska enciklopedija, sv. 3, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, str. 501.
- Lago, L. i Rossit, C. (1981): *Descriptio Histriae*, edizioni Lint, Trieste.
- Lovrić, P. (1988): Opća kartografija, SNL, Zagreb.
- Marković, M. (1974): O najstarijim geografskim i pomorskim kartama Jadranskog mora, Pomorski zbornik, sv. 12, Rijeka, str. 491–517.
- Marković, M. (1993): *Descriptio Croatiae*, Naprijed, Zagreb.
- Matković, P. (1897): Vicko Dimitrija Volčić, Dubrovčanin, kartograf XVI vieka, RAD JAZU, knj. 130, Zagreb, str. 182–188.
- Pandžić, A. (1988): Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb.
- Tolley, R. V. (1979): *Tooley's Dictionary of Mapmakers*, Mapcollector Publications Limited, Herfordshire, England.
- Vinja, V. (1991): Španjolsko-hrvatski rječnik, Školska knjiga, Zagreb.
- Žepić, M. (1991): Latinsko-hrvatski rječnik, Školska knjiga, Zagreb.